

از مصدق تا ظریف

۱۳ شهریور ۱۳۹۳ ساعت ۱۹:۵۴

تاریخچه روابط ایران و غرب را در یک نگاه موشکافانه می توان به چهار دوره ی تاریخی تقسیم نمود: ۱- آغاز تماس ها با غرب تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ -۲ کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ -۳ انقلاب اسلامی تا آغاز مجادلات هسته ای میان غرب و ایران. ۴- از زمان مجادلات هسته ای میان غرب و ایران تاکنون .

تاریخچه روابط ایران و غرب را در یک نگاه موشکافانه می توان به چهار دوره ی تاریخی تقسیم نمود: ۱- آغاز تماس ها با غرب تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ -۲ کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ -۳ انقلاب اسلامی تا آغاز مجادلات هسته ای میان غرب و ایران. ۴- از زمان مجادلات هسته ای میان غرب و ایران تاکنون . هر یک از این دورانه ها و یژگیها و پارامترها و اثرگذاریه ها و اثرپذیریه های متقابل ایران و غرب را شامل می شوند. شروع ارتباط سیاسی با هسته ی مرکزی جهان غرب به استقرار سفارت بریتانیا به سال ۱۲۰۰ هـ ش در تهران بر می گردد و نیز تأسیس کنسولگری آمریکا در ایران به سال ۱۳۰۰ هـ ش. از این آغاز تا به ا کنون روابط این دو نماد تمدن غرب با ایران طیفی از تلاشهای ایشان برای جلب اعتماد ایرانیان تا تلاش برای بسط سلطه و نفوذ در کشورمان تا سرحد حمله ی نظامی یا تهدید به حمله ی نظامی را در بر می گیرد.

سیاست کلی نظام های سلطانی حاکم بر ایران را در مقطع نخست یعنی تا کودتای ۲۸ مرداد می توان درکل تمایل به نزدیکی با غرب جهت تعدیل فشارهای وارده از سوی همسایه شمالی خود (روسیه و بعدها شوروی) دانست، اما کودتای ۱۳۳۲ و بر کناری دکتر مصدق و شکست نهضت ملی شدن صنعت نفت آغازگر دوران سلطه ی تام و تمام غرب بر ایران و به نوعی ذوب ایران در سیاستهای جهانی امپریالیسم غرب به رهبری آمریکا و انگلیس بود تا اینکه در سال ۱۳۵۷ با یک خشم فروخورده و واکنشی مذهبی - سیاسی - اجتماعی از جانب ملت ایران، به رهبری امام خمینی و در قالب انقلاب اسلامی مواجه شد.

با عنایت به تاریخ روابط ایران و غرب می توان به نوعی بررسی تطبیقی میان دیپلماسی مذاکره کنندگان ایران در سه گلوگاه حساس تاریخ کشور در مواجهه با غرب پرداخت که عبارتند از دوران احمد قوام یا همان قوام السطنه ،سیاستمدار و نخست وزیر ایران در حکومتهای قاجار و پهلوی و دکتر محمد مصدق سیاستمدار و مبارز سیاسی در دوران قاجار و پهلوی اول و نخست وزیر ایران در دوران پهلوی دوم و نیز دکتر محمد جواد ظریف سیاستمدار و وزیر خارجه جمهوری اسلامی ایران.

اختلاف در ایدئولوژی و عقاید این سه تن و شرایطی که هر یک از ایشان در عرصه داخلی و بین المللی با آن مواجه بوده و هستند

و نیز مقاطع گوناگون تاریخی که هر یک سیر حوادث خود را دارند بر کسی پوشیده نیست. اما باید دید و دانست که هر کدام از چه راهی و با چه ابزاری در تحقق اهداف ملی کوشیده‌اند و هزینه یا فایده‌ی جهت‌گیریهای ایشان در سیاست خارجی و سرانجام آن، چه بوده است.

نمی‌توان راجع به داستان روابط ایران و غرب مطلبی نوشت اما از نقش قوام السلطنه در این میان غفلت کرد، زمانه و تاریخ جاده‌ای یک طرفه است که هیچگاه به عقب بر نمی‌گردد، ولی سیاست قابل تکرار است. قوام را می‌توان نماینده جریان سیاسی سنتی قبل از انقلاب اسلامی دانست که به نوعی سعی در تعامل با قدرتهای بزرگ و استفاده از رقابتهای آنها برای حفظ نسبی استقلال کشور داشت. یکی از رویه‌های دیپلماتیک مهمی که وی در این راستا در پیش گرفت استفاده از همین ابزار برای ترغیب آمریکا و روسیه به خروج از ایران پس از اشغال کشور در جنگ دوم جهانی و ختم غائله پیشه‌وری در آذربایجان بود.

بزرگترین مشکل ایران در فردای پایان جنگ جهانی مسئله اشغالگرانی بود که تصمیم نداشتند به این زودیها از ایران بروند. اولین آنها آمریکا بود که با زبان عرفی دیپلماتیک نیز حاضر به مصالحه نشد. قوام تصمیم گرفت به ایشان امتیازاتی بدهد تا شاید بتواند علاوه بر راضی نمودن آنها به خروج از کشور در موقع ضرورت از چماق آمریکا در برابر سایر اشغالگران استفاده کند. گویا وی نیک می‌دانسته که «دو استعمارگر در اقلیمی ننگنجد» اما نمی‌دانسته که پذیرش استعمار آمریکا برای دفع سایر اشغالگران راه حل نهایی و مطلوبی نبوده و نیست. اما عجیب نیست که در جو سیاسی و به تبع آن اجتماعی آن روز سخن‌چندانی از مقاومت آورده نمی‌شد. لذا او مستشاران آمریکایی را در مالیه و ژاندارمری استخدام کرد و آمریکایی‌ها در حالی که به استحکام روابط نظامی خود با ایران در آینده اطمینان داشتند قوای تهاجمی خود را از ایران خارج کردند. در مقابل شوروی که طمع نفت شمال را داشت به هیچ‌وجه مایل به خروج از ایران نبود. اما قوام چنان به ظاهر خود را دوست آنها نشان داد که روسها جز او حاضر به مذاکره با احدی در ایران نبودند. از آنجا که شوروی قصد داشت پس از جنگ بخشهایی از خاک ایران را در اختیار خود نگه دارد غائله پیشه‌وری را در آذربایجان برپا کرد و بخشی از ارتش خود را نیز در ایران نگاه داشت. قوام نیز در مذاکره با استالین در مسکو پذیرفت که توده‌ایها را وارد کابینه نماید و نیز قرارداد نفت شمال را با شوروی امضاء نمود. روسها نیز در مقابل در قولی نه چندان مستحکم، پذیرفتند نیروهای خود را از ایران خارج نماید. گویا همیشه هستند کسانی که «با خود شیطان هم در جهنم مذاکره می‌کنند». پیرو مذاکرات بعدی قوام - سادچیکف اجرای توافقات آغاز شد ولی از آنجا که باید قرارداد نفت شمال توسط مجلس تصویب می‌شد و در عمل، در ایران تحت اشغال نیز مجلسی وجود نداشت، با توجه به فتوای آیت‌اله بروجردی مبنی بر تحریم انتخابات مادام حضور نیروهای اشغالگر در ایران روسها سریع‌تر از کشورمان خارج شدند تا مجلسی تشکیل شده و قرارداد را تصویب کند. اما به محض خروج روسها قوام السلطنه وزیران توده‌ای را از دولت اخراج کرد، فرمان حمله به فرقه‌ی دموکرات را صادر نمود و دولت شوروی هم از طرفی به طمع نفت شمال و از طرفی به دلیل ترس از رقیب استعماری خود آمریکا واکنش نشان نداد. هر چند در مجلس پانزدهم نیز قرارداد به تصویب نرسید و آرزوهای شوروی یکسره به باد رفت. بدین طریق ملاحظه می‌گردد که قوام در رابطه با امپریالیسم شرق از روش نیرنگ به دشمن استفاده کرد و در حقیقت امپریالیسم شوروی را با امپریالیسم آمریکا مهار نمود. اما در مجموع باید گفت خطی را که قوام در سیاست ایران باز کرد مهمترین بستر را برای نفوذ آمریکا در اقتصاد و سیاست و فرهنگ ایران فراهم نمود. او در واقع به دنبال گشودن خط سومی به نام آمریکا در سیاست خارجی مقابل روسیه و انگلیس بود.

به هر صورت اما نمی توانیم وی را سیاستمداری ضد انگلیسی نیز بنامیم چرا که حرف و حدیثهای زیادی در باب تأییدات انگلستان برای رسیدن وی به نخست وزیری بعد از سقوط رضاشاه وجود دارد. و از دیگر سو قوام خود نیز کفایت و لیاقت را از ویژگیهای رهبران انگلیس می دانست و علناً اظهار می داشت که روش آنها باید سرمشق ما باشد. در مورد شوروی هم عقیده داشت صرفنظر از رژیم حکومتی و اقتصادی این امپراطوری، به علت همسایگی ناچار از داشتن روابط حسنه با ایشان هستیم. آنچه بعد از ذکر این مطالب به وضوح به چشم می خورد دو نکته قابل تأمل است. اول اینکه او سیاستمداری با ذکاوت و موقع سنج بود و اما در مقابل روحیه مقاومت در برابر زیاده خواهیها و اتکا بهظرفیتهای داخلی ایران در وی چندان به چشم نمی خورد

ادامه دارد . . .

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/۲۰۱۳۶/مصدقہ>